

življenjskega standarda, ekonomsko emigracijo, odpore zoper reformo, str. 172—180), ter opisuje gospodarsko ozadje pojavov nacionalizma na Hrvaškem v 70-tih letih (str. 271—273) itd.

Avtor sproti dopolnjuje podobo razvoja Jugoslavije v letih 1948—1974 z opisovanjem njene notranje in zunanje politike z nekaterimi oscilacijami: primer Milovana Djilasa, uvedba samoupravljanja in težave ob tem, Rankovičev odhod, študentsko gibanje in njegove zahteve, pojavi nacionalizma, diskusija o bodočem kolektivnem vodstvu države, o vlogi in značaju ZKJ; jugoslovanska politika proti vzhodu in zahodu, njena navzočnost v takojmenovanem tretjem svetu. Nakazana je vedno večja kompleksnost jugoslovanske družbe, v kateri se pojavljajo različni interesi in nujnost sporazumevanja med republikami ter obema avtonomnima pokrajinama.

V zaključku (str. 343—347) Rusinow visoko ocenjuje delo ZKJ in Tita ter izraža svoje spoštovanje do specifične jugoslovanske poti v socializem. Skuša resimirati politične dileme vodenja gospodarsko relativno manj razvite ter mnogonacionalne države.

Težave, ki so specifične pri pisanju sodobne zgodovine, so tudi tukaj opazne in tako procesov, ki še tečejo, ni bilo mogoče dokončno ovrednotiti oziroma oceniti. Avtor je imel nekoliko neobičajen pristop pri obravnavanju novejšega razvoja Jugoslavije; na koncu je poudaril, da so mnoge njegove razlage in sklepanja le začasna. S pritegnitvijo arhivskih virov bodo odpadle prenekaterne dileme.

Marjeta Čampa

Diplomatie zwischen Parteiproporz und Weltpolitik: Briefe, Dokumente und Memoranden aus dem Nachlass Walter Wodaks 1945—1950. Herausgegeben und eingeleitet von Reinhold Wagnleiter. Salzburg: W. Neugebauer, 1980, 1012 strani.

Eden najpomembnejših problemov, ki se postavljajo pred raziskovalca sodobne zgodovine ali točneje pred raziskovalca časa po drugi svetovni vojni, je problem virov. Na eni strani se dogaja, da je virov preveč, na drugi strani pa, še česče, da so nedostopni. Zato mora biti za vsakega zgodovinarja—raziskovalca sodobne zgodovine objava knjige virov pomemben dogodek. Takemu dogodku smo priča ob izidu knjige »Diplomatie zwischen Parteiproporz und Weltpolitik«, ki ni pomembna samo za avstrijsko zgodovinopisje, temveč ima širši, lahko bi celo rekli, evropski pomen. Izšla je kot tretji zvezek v seriji »Quellen zur Geschichte des 19. und 20. Jahrhunderts«, ki jo ureja Fritz Fellner.

Knjiga dokumentov znanega politika in diplomata Walterja Wodaka ni edino delo, ki obravnava njegovo zapuščino. Že leta 1976 je namreč Norbert Leser izdal korespondenco Walterja Wodaka s Karlom Rennerjem (Briefwechsel Karel Renner — Walter Wodak) v publikaciji Walter Wodak: Diplomatie zwischen Ost und West, Graz, Wien, Köln 1976. Pričujoča knjiga pa obsega 1011 dokumentov iz zapuščine Walterja Wodaka, ki obravnavajo čas njegovega delovanja v Londonu v razdobju 1945—1950. Največji del tu objavljenih dokumentov je iz njegove osebne zapuščine, del pa tudi iz londonskega Public Record Officea.

Wodak sodi med najpomembnejše avstrijske politike, ki so po vojni urejevali zamotani položaj Avstrije. To je z uspehom opravljal prav v Angliji, kjer je bil ves čas vojne v emigraciji. Priključil se je tistemu delu emigracije, ki se je imenoval socialistični in ki ga je v Londonu predstavljala organizacija »London Büro der österreichischen Sozialisten« pod vodstvom Oscarja Pollaka in s sodelovanjem vrste vidnih socialističnih emigrantov, med njimi naj omenim le Karla Czernetza.

Izdajatelj in urednik Wodakove zapuščine Reinhold Wagnleiter sicer trdi, da je bil Wodak eksponent tiste skupine znotraj socialdemokratske stranke, ki se je zavzemala za svobodno, demokratično, republikansko in neodvisno Avstrijo (str. 9), vendar je vprašljivo, če bi taka trditev prenesla znanstveno analizo. Že v naslednjem stavku se deloma sam demantira, ko zatrjuje, da je Wodak v novembru 1942 napisal za »London Büro« memorandum, v katerem se je odločil za osnovanje socialistične demokratične republike Avstrije v evropski socialistični federaciji. Torej ni več govora o neodvisni Avstriji, kakor se tudi praktično vsa avstrijska socialistična emigracija v Angliji, vse do moskovske deklaracije novembra 1943, po nekaterih podatkih pa celo dalj (Zeitspiegel No. 37, 28. 4. 1945), ni zavzemala za obnovev samostojne Avstrije, temveč za obnovev Avstrije v okviru demokratične Nemčije ali pa v okvirih demokratične Evrope. Pa tudi oborožen boj za obnovev Avstrije ni bil Wodaku in njegovi skupini preveč pri srcu, saj so na primer angleške oblasti že nekaj mesecev po ustanovitvi zaprle radijski oddajnik, ki ga je vodil, ker ni hotel objavljati pozivov avstrijskemu prebivalstvu k aktivnemu odporu zoper nacistično oblast (12. novembra 1941).

Res pa je, kar velikokrat poudarja izdajatelj, da se je Wodak odločno distanciral od komunizma (vsaj od leta 1938 dalje), kakor je tudi res, da se je na ljudsko-frontovskih pozicijah ustanovljena emigrantska avstrijska organizacija v Angliji, ki je bila pod vplivom komunistov — FAM (Free Austrian Movement — sestavljena iz enajstih emigrantskih organizacij, po usmerjenosti razporejenih od krščanskih socialistov do komunistov), edina odločno zavzemala za obnovo neodvisne Avstrije, kot samostojne države, ob neposrednem oboroženem boju avstrijskega prebivalstva samega. Vprašanje tozadevnih sporov med emigrantskimi organizacijami v Angliji sicer urednik načenja, vendar ga pušča nedorečenega, čeprav je to eno ključnih vprašanj avstrijskega emigrantskega gibanja, kateremu je pripadal tudi Walter Wodak.

Walter Wodak pa sodi tudi med tiste avstrijske politike, ki so bili najtesneje povezani z jugoslovansko problematiko. Ne samo, da je bil nekaj let poročen z jugoslovansko državljanko Eriko Wollak, temveč je vse njegovo politično delovanje v emigraciji in po njej prepleteno z vprašanjem odnosa do Jugoslavije, meja in do manjšinskega vprašanja. Neposredni, uradni stik s to problematiko je Wodak vzpostavil leta 1946, ko je bil imenovan za socialnega in tiskovnega atašeya avstrijske ambasade v Londonu. Poleg uradnih stikov pa je na nasvet vicekanclerja Adolfa Schärfa imel tudi vrsto neuradnih stikov s predstavniki jugoslovanske diplomacije v Londonu, da bi kolikor mogoče izboljšal takrat močno obremenjene avstrijsko-jugoslovanske odnose. Zaradi poznavanja jugoslovanskega vprašanja in dobrih stikov z jugoslovanskimi diplomati je bil 15. julija 1953 imenovan za avstrijskega veleposlanika v Beogradu. Na tem mestu si ni samo prizadeval urediti sporna vprašanja glede meja in manjšin, temveč je poskušal urediti tudi odnose med KPJ in SPÖ. Ne eno ne drugo mu ni kaj posebej uspelo, saj poznamo takratno uradno avstrijsko politiko, ki je bila v teh vprašanjih diagonalno nasprotna jugoslovanski. Tudi po končani službi v Beogradu je Wodak še nadalje ostal v »bližini«¹ jugoslovanskega vprašanja. Pri obisku takratnega avstrijskega zunanjega ministra dr. Bruna Kreiskega v Jugoslaviji, marca 1960, je prevzel vlogo političnega svetvalca, posebej pa je bila njegova vloga pomembna pri pogovorih o izpolnitvi sporazuma o restituciji kulturnih dobrin in arhivov med Jugoslavijo in Avstrijo. Bil je eden tistih, ki niso ravno prispevali k razrešitvi tega vprašanja, saj je stal na zavračajočih pozicijah avstrijske politike, zgodovinopisja in arhivistike (leta 1960). Nekaj let kasneje, leta 1964, je bil imenovan za veleposlanika v Moskvi, junija 1970 pa za generalnega sekretarja avstrijskega zunanjega ministrstva. Umrli je 25. februarja 1974 na Dunaju.

Poleg pomena, ki ga ima Wodakova zapuščina za avstrijsko zgodovino, moramo zato posebej poudariti njen pomen za jugoslovansko oziroma slovensko zgodovino, zlasti za tisti del, ki zadeva vprašanja meje med sosedama, državno pogodbo in vprašanje koroških Slovencev. Seveda bo šele uporaba in analiza v knjigi vsebovanih dokumentov pokazala na njihovo pravo vrednost.

Najobsežnejši del objavljenih dokumentov je korespondenca Walterja Wodaka s takratnim socialističnim vicekanclerjem dr. Adolfom Schärfom. Prvo pismo datira v 21. december 1945. Po pomenu pa bi naslednje sklope dokumentov razvrstili takole: 1. Številni memorandumi v zvezi s pogajanjem za Pogodbo o neodvisni in demokratični Avstriji, 2. Korespondenca s pomembnimi socialističnimi politiki kot so Bruno Pittermann, Julius Deutsch, Franz Popp, Oscar Pollak in drugi, 3. Dokumenti, ki se dotikajo njegovih stikov s predstavniki angleške laburistične stranke. Za specialista pa tudi za raziskovalca življenja in dela Friedricha Adlerja bodo pomembna tudi pisma, ki jih je Wodak pisal Adlerju v Zürich in je nanje tudi dobival odgovore.

Objavljena dokumentacija sega od decembra 1945 do oktobra 1950 in je v knjigi navedena po kronološkem zaporedju. Zadnji dokument je bil sicer napisan v letu 1952, vendar vsebuje sintezo problematike pogajanj o državnih pogodbah, ta pa je bila napisana na osnovi dokumentov, ki jih je Wodak prinesel iz Londona. Če bi lahko na kratko opredelili nekatere dokumente po pomembnosti za slovensko oziroma za jugoslovansko zgodovinopisje, bi lahko rekli nekako takole. V množici bolj ali manj osebnih pism sodi med najpomembnejše dokumente tisti pod številko 1011. V njem najdemo prej omenjeni sumarni pregled dogajanj na pogajanjih za avstrijsko državno pogodbo v letih 1945—1950. Posebno zanimiv bo nadalje dokument pod številko 992, ki osvetljuje stike Walterja Wodaka s predstavniki jugoslovanskega veleposlaništva v Londonu v času od 1948 do 1950. Za njegov osebni odnos do avstrijske državne pogodbe in za odnos dobršnega dela avstrijske diplomacije do pogajanj o avstrijski državni pogodbi v njeni najzgodnejši fazi (1945—1947) bo gotovo treba analizirati in upoštevati oba memoranduma Walterja Wodaka o tej problematiki iz leta 1947, v knjigi navedena pod zaporednima številkami 453 in 454. Oba dokumenta je upošteval že G. Stourzh v knjigi »Kleine Geschichte des österreichischen Staatsvertrages«. Nisem našel vseh dokumentov,

pomembnih za jugoslovansko in avstrijsko zgodovinopisje, sicer pa menim, da je velik del gradiva v knjigi predvsem zato, da je zadoščeno zgodovinski natančnosti in težnji po popolnosti.

Sklepno bi ob kratki oceni objavljenega gradiva lahko pritrdili uredniku Wodakove zapuščine. Gradivo je pomembno tudi kot vir za odnos britanske vlade do pogajanj o avstrijski državni pogodbi v prvih petih letih po koncu vojne, še posebej ob upoštevanju dejstva, da uradni viri za ves ta čas še niso dosegli (po nekaterih podatkih so britanski viri dosegli do konca leta 1947). Gradivo se dotika tudi avstrijske notranje politike, zlasti odnosa ÖVP : SPÖ, denacifikacije in neonacizma v Avstriji. Tudi raziskovalci teh dogajanj bodo lahko s pridom uporabili objavljeno korespondenco, čeprav ne bodo z njo bistveno spremenili že znane slike.

Urednik knjige Reinhold Wagnleiter je opravil veliko delo. Spremna beseda, uvod, označitev vrednosti Wodakove zapuščine, življenjepis avtorja korespondence, osebni register in seznam okrajšav gotovo ni delo, ki bi se dalo opraviti hitro. Wagnleiter pa je to delo opravil tudi dobro. Vsi omenjeni dodatki h knjigi virov v mnogočem prispevajo k celovitosti publikacije in morebitnega nepoučenega bralca uspešno uvajajo v tematiko. Skupaj z znanstvenim aparatom, ki je prisoten pri dodatkih in pri korespondenci, je knjiga skoraj vzorno urejena. Skoraj pravim zato, ker vendarle manjka pomemben del, ki bi publikacijo uvrstil med res uporabljive knjige. Manjka namreč stvarni register. Brez njega je uporabnost knjige bistveno zmanjšana. Bralec mora najmanj prelistati 1012 strani dolgo knjigo, da bi lahko vsaj približno vedel, kje naj išče željeno tematiko. Sestavljanje stvarnega kazala je sicer mukotrpno in dolgotrajno delo, toda ob že opravljenem delu bi se gotovo izplačalo storiti še ta korak.

Dušan Nečak

Nadja Maganja, Trieste 1945—1949, Nascita del movimento politico autonomo sloveno. Trieste-Trst: Krožek za družbena vprašanja »Virgil Šček«, 1980, 267 strani.

Pojav posebnih političnih grupacij, ki so se pri Slovencih v Italiji pojavile v začetku leta 1947 in tako končale do takrat enotno nastopanje v okviru Osvobodilne fronte, je bil nedvomno pomemben mejnik v povojni zgodovini naše skupnosti v tej sosednji državi. Nekoliko kasneje je prišlo do podobne »ločitve duhov« tudi med slovensko manjšino v Avstriji.

Razvoja dogodkov te vrste na Tržaškem se je v svoji diplomski nalogi na tržaški filozofski fakulteti lotila Nadja Maganja. Svoje delo je obrabila novembra 1979. Leta 1980 je njeno raziskavo, ki je bila napisana v italijanščini, objavil Krožek za družbena vprašanja »Virgil Šček«. Njegov predsednik dr. Rafko Dolhar, sicer politik Slovenske skupnosti, politične grupacije, ki izhaja iz omenjenih skupin, nastalih leta 1947, postavlja v uvodu k delu Maganjeve zanimivo vprašanje o pomenu in razlikah med kroniko in zgodovinskim delom v pravem pomenu besede, razmišlja, kdaj preneha zgolj beleženje podatkov in se začne njihovo sistematično urejanje ter kritično analiziranje. Avtoričin prispevek označuje za zaslužen začetek zbiranja in urejanja podatkov o polpretekli dobi na Tržaškem. To še ni in ne more biti dokončna beseda o nekem zgodovinskem obdobju, je pa podlaga za razmišljanje, opredeljevanje in odločanje o njem.

Avtorica je razdelila svoje delo na več poglavij, od katerih ima vsako posebno, zelo bogate opombe. Pregled začenja z orisom razvoja Slovencev v Primorju do začetka 2. svetovne vojne, nadaljuje pa s prikazom jugoslovanske uprave v Trstu do njene zamenjave z anglo-ameriško vojaško upravo. Težišče orisa je na nastanku Slovenske demokratske zveze ter Slovenske krščansko socialne zveze, na boju slovenskih političnih sil v Trstu za narodnostne pravice, na razcepu sil leveice, ki je bil posledica informbirojevskega spora ter na rezultatih volitev leta 1949.

Avtorica se je lotila svojega dela zelo temeljito, o čemer pričajo uporabljeni viri in literatura. Podatke je črpala iz arhivov Slovenskega ljudskega gibanja, Neodvisnih Slovencev ter Slovenske krščansko socialne zveze, iz osmih intervjujev, časopisov vseh političnih barv ter izredno obširnega števila objavljenih knjig in člankov (slovenskih, ki so izšli tostran in onstran naših državnih meja, ter tujih). Svoje delo je opremila tudi z abecednim kazalom imen.

Nadja Maganja obravnava vprašanje nastanka slovenskega avtonomnega političnega gibanja temeljito in objektivno, seveda pa njen pregled kot pionirsko delo na tem področju že zato, ker je pionirsko, »kliče« k preverjanju in dodatnemu osvetljevanju navedenih podatkov in zaključkov. Avtoričina nedvomna zasluga je, da je strnila množico podatkov, razpršenih po posameznih dokumentih, časopisih